

COLEGIUL NOUA EUROPĂ

ISTORIA RECENTĂ ÎN EUROPA

*OBIECTE DE STUDIU, SURSE,
METODE*

Lucrările simpozionului internațional
organizat de Colegiul Noua Europă

București, 7 - 8 aprilie, 2000

Seria de publicații RELINK

Copyright © 2002 – New Europe College

ISBN 973-85697-0-2

Pas de deux: dictatura în pereche

PAVEL CÂMPEANU

Un fapt divers

Începând cu Imperiul Roman și până în secolul al douăzecilea, dictaturile au constat din monopolizarea puterilor publice de către un șef unic și absolut. Nici Mussolini, nici Stalin, nici Hitler nu s-au îndepărtat de acest model și nu au împărțit puterea cu nimeni, nici cu soțiile, nici cu amantele lor. În pofida incontestabilei lor influențe, nu putem spune că D-na Mao, sau chiar Evita Peron, fără a mai vorbi despre Imelda Marcos, au jucat rolul de co-dictatori în regimurile respective. După părerea mea, regimul Ceaușescu reprezintă din acest unghi o excepție care, aparținând istoriei recente, își prelungește reverberațiile până în istoria timpului prezent. Unicitatea fenomenului nu se rezumă la faptul că Elena Ceaușescu și-a dublat efectiv soțul; ea ține totodată de o anumită tradiție: istoria cunoscuse împărătese și regine cu o puternică înclinație către absolutism, dar nu și dictatori-femei, în accepția modernă a termenului.

Mi-am asumat riscul de a redacta comunicarea de față plecând îndeosebi de la două considerații:

1. Istoria timpului prezent interferează cu anumite domenii ale sociologiei. Cele două discipline se arată interesate, fiecare în felul ei, de politică, de cotidian, de opinia publică etc.

2. Ambele opun rezistență fascinației evenimentului istoric, întorcându-se către misterele adesea neglijate ale faptului divers. Dincolo de aparenta sa insignifiantă, faptul divers

ascunde frecvent conexiuni revelatoare cu evenimente la rândul lor mai mult sau mai puțin recente.

Faptul divers pe care îl propun ca ilustrare și care este tocmai în curs de desfășurare, este constituit de scoaterea la licitație a bunurilor confiscate lui Nicolae și Elenei Ceaușescu, conform verdictului pronunțat de Tribunalul Militar în decembrie 1989. Vânzările în discuție, care reprezintă a cincea rundă a operațiunilor, au loc în mausoleul edificat pentru glorificarea postumă a șefilor comuniști decedați, pe o colină din Parcul Carol, în sudul Bucureștiului. Între 26 martie și 2 aprilie 2000 mormântul a fost transformat într-o expoziție, unde vizitatorii au putut contempla cele aproximativ 240 de obiecte puse în vânzare: mobilier Ludovic al XV-lea, covoare orientale, oglinzi somptuoase, tablouri și statuete. Costul intrării la expoziție: 50.000 de lei, costul de participare la licitație: 200.000 de lei. Organizatorii contează pe un câștig de minimum un miliard, care se va adăuga celor patru miliarde din rundele precedente.

Deopotrivă grotesc și lugubru, acest fapt divers trimite, dintr-un unghi mai degrabă inedit, la faimosul proces din 1989 și, prin intermediul său, la semnificațiile juridice, economice, morale și ideologice ale acestei proprietăți confiscate, ca și ale confiscării propriu-zise.

Condamnare egală, funcționare inegală

Către sfârșitul anilor '80 imensa majoritate a populației pândește pe figura bătrânului dictator semnele unei boli incurabile. Dorită cu disperare, moartea lui a survenit într-un fel de care lumea preferă să nu își amintească. Partea cea mai indigestă a procesului nu este împușcarea - în ciuda barbariei sale - ci procedura. Pedepsa inexorabilă a fost dată de un tribunal de mucava. Tragismul episodului se împotmolește în ridicol.

Pedeapsa capitală a celor doi inculpați și confiscarea bunurilor lor au fost stipulate prin aceeași sentință. Primul punct a fost executat pe loc, al doilea este tergiversat de mai bine de zece ani. Licitația subliniază această izbitoare diferență de ritm, dar nu o explică. Simetria perfectă a condamnărilor sugerează egalitatea perfectă a celor doi condamnați. Or, așa cum funcționase ea în România, dictatura în pereche era caracterizată de inegalitatea între soți. Respectivetele inegalități erau de categorii diferite: temporale, promoționale, ierarhice, de aptitudini, de imagine publică.

Inegalitatea-cheie era de natură ierarhică. Dictatorul reunea funcțiile instituționalizate, el era șeful Statului, secretarul general al partidului, comandantul suprem al armatei. Ea nu avea acces la nici unul din aceste titluri, puterea sa reală se exersa în chip esențial dincolo de competențele care îi erau atribuite oficial. De pildă, fiind numită la un moment dat Vice-Prim Ministru, ea îl avea de fapt în subordine pe Primul Ministru, fără ca poziția sa să-i confere acest drept. Ea pretindea - și obținea - aceeași supunere din partea tuturor celorlalți înalți demnitari, a căror poziție depindea de bunăvoința ei. Această incoerență evidențiază o trăsătură caracteristică a regimului: prevalența obiceiurilor asupra legilor. În raport cu jurisdicția stalinistă, Nicolae dispunea de puteri legalizate, în vreme ce puterile Elenei rămâneau clandestine.

Alte tipuri de inegalitate între cei doi subliniază la rândul lor anumite trăsături speciale ale acestei dictaturi la patru mâini. Astfel, inegalitatea temporală începe cu faptul că Elena exersase acest rol într-un interval de timp de două ori mai scurt decât soțul ei. Dictatura cuplului fusese precedată de dictatura *solo* a lui Nicolae Ceaușescu. Acest fapt dovedește că formula cuplului nu fusese necesară instaurării regimului. Adoptarea formulei coincide, în schimb, cu trecerea regimului din faza consolidării sale în aceea a declinului. Dictatura cuplului pare

să se fi ivit ca fals remediu la o criză pe care nu a făcut decât să o accelereze.

Inegalitatea promoțională nu este mai puțin evidentă. El fusese promovată ca succesor, ca urmare a unui deces natural, cu respectarea regulilor în vigoare, de către o instanță acreditată. Nimic din toate acestea în cazul Elenei, care a fost promovată pe o bază complet informală, exclusiv prin voința soțului ei. Abuzul nu începe cu participarea sa activă la dictatură, ci cu apariția sa abuzivă în această postură. Ea nu putea așadar să-și păstreze această poziție, câștigată exclusiv prin voința soțului, decât atâta timp cât voința respectivă continua să se manifeste. Pe acest palier, inegalitatea se transformă în dependență. Între componentii cuplului se dezvoltă o relație de protecție cu sens unic, care nu este propriu-zis o relație ierarhică. Autoritatea efectivă a șefului își caută o justificare în titlurile sale, în vreme ce ea exercită o autoritate nejustificată de vreun titlu. În accepția regulilor regimului, Nicolae este investit cu o putere legitimă, în vreme ce puterea Elenei rămâne nelegitimă, ceea ce nu îi reduce sfera de acțiune. Și totuși, nu se poate observa o împărțire a rolurilor între cei doi. Această confuzie de competențe era susceptibilă de a provoca fricțiuni, care nu s-au lăsat niciodată întrevăzute din afară.

O altă inegalitate ține de personalitatea celor doi actori. În acest punct, ceea ce contează cu precădere nu sunt diferențele de ordin psihologic în general, ci acelea privitoare la capacitățile de care dispunea fiecare pentru a se achita de performanțele cerute prin rolurile asumate. Pe acest plan, încă o dată, distincția dintre cei doi frizează contrastul. Dacă erau egali prin originea comună, țărănească, prin poziția lor de declasați, incapabili de a se integra în viața urbană, ca și prin instrucția mai puțin decât sumară de care avuseseră parte, în schimb darurile lor naturale se aflau într-un dezechilibru flagrant. Începând cu îndârjirea sa din clandestinitate și

continuând apoi cu dibăcia care i-a permis o ascensiune fulgurantă în timpul regimul Gheorghiu-Dej și ulterior cucerirea funcției supreme, succesele sale internaționale și popularitatea pe care a știut s-o câștige pe plan intern la începuturile domniei sale, dincolo de viclenia, de grosolănia lui, de caracterul precipitat și tiranic, Nicolae Ceaușescu a dovedit remarcabile talente politice. Nimic din toate acestea în *background*-ul tovarășei sale, îngropat în mediocritate și anonimat, care nu lăsa în nici un fel să se întrevadă metamorfoza ei în semi-șef suprem. În intenția de a acoperi acest vid, ea s-a apucat să-și inventeze un strălucit trecut de inventator în domeniul chimiei moleculare. Potrivit obiceiurilor, impostura opera cu ajutorul substituițiilor. Absența unei cariere politice reale își căuta compensația într-o carieră științifică imaginară.

În sfârșit, inegalitățile efective dintre cei doi se reflectau în inegalitatea imaginilor pe care populația și le făcea despre ei. Chiar înainte de condamnarea lor comună din 1989, opinia publică manifestase un resentiment special față de Elena. Dincolo de greșeli, de impostură și agresivitate, ceea ce i se reproșa era mai ales de a fi inspirat măsurile cele mai catastrofale adoptate de soțul ei. Întemeiată sau nu, acuza îi conferea așa-zisei femei savante un rol disculpator. La originea acestei severități suplimentare s-ar fi putut afla, între alte motivații, un anume misoginism aluvionar: România nu fusese condusă niciodată de o femeie. Personalizată până la paroxism, orice dictatură trebuie să se întemeieze pe o autoritate carismatică. Printre resorturile care propulsaseră cuplul Ceaușescu dinaintea Tribunalului Militar improvisat la Târgoviște, o contribuție decisivă a avut-o criza de identitate, comună dar inegală, a amândurora. În momentul prăbușirii, cei doi erau constrânși să exercite o autoritate în mod necesar carismatică, fără a poseda carisma cerută. Și asupra acestui punct exista între cei doi o diferență notabilă: el continua să se bizuie pe o carismă

care, de mult pierdută, degenerase în contrariul său, în vreme ce ea pretindea că are o carismă care nu existase niciodată, decât în forma sa negativă.

Licitație și ideologie

Inegalitățile profunde dintre cei doi dictatori nu se potrivesc cu egalizarea lor prin verdict. Comparată cu pedeapsa capitală, condamnarea la confiscarea egală a bunurilor lor rămâne o pedeapsă minoră, ceea ce nu înseamnă că e și ne semnificativă. Ezitarea îndelungată, ce a amânat cu zece ani executarea acestei a doua pedepse, ar putea fi datorată dificultăților neprevăzute ale operațiunii. În prim-plan se situează dificultatea de a defini proprietatea bunurilor comune pe care cuplul părea că le posedă.

Simpla prezență a unui anumit obiect la domiciliul Ceaușeștilor nu este o dovadă că respectivul obiect se afla în proprietatea lor. Anumite obiecte puteau foarte bine să fi fost instalate în acest spațiu și cu toate acestea să nu le fi aparținut legal locuitorilor spațiului respectiv. Pe de altă parte, aceștia din urmă puteau la fel de bine să posede bunuri care nu se aflau depuse la domiciliul lor. Nu este vorba aici exclusiv despre obiecte speciale - ca iahtul, de pildă - ci și despre obiecte din cele mai diverse. Astfel, cu puțin timp înainte de vernisajului expoziției de la mausoleu, în județul Bacău au fost scoase la licitație pe baza aceluiași verdict 11.000 de sticle de vin produs, îmbuteliat și depozitat într-o fermă specială, situată la marginea unui teren de vânătoare unde dictatorul se abandona plăcerilor sale cinegetice. Nu este deloc limpede cum anume a putut fi omologată proprietatea cuplului asupra vinului destinat să stropască trofeele partidelor de vânătoare.

Inventarul susceptibil de a constitui proprietatea celor doi putea proveni din trei surse: moștenire, ceea ce era exclus

pentru amândoi, cadouri, care aveau o importanță deosebită, și achiziții. Toate obiectele care nu le fuseseră oferite cadou, de la panopliile de vânătoare supersofisticate la blănurile Dnei Ceaușescu, ar fi trebuit așadar să fie cumpărate de către cuplu, care ar fi avut în mod normal de achitat prețul lor. Până astăzi, valoarea totală a bunurilor scoase la licitație se ridică la câteva miliarde. De-a lungul întregii sale domnii, unicul venit al cuplului consta din salariile celor doi. Oricât de mare ar fi fost, venitul respectiv rămâne cu mult inferior cheltuielilor. Pare probabil ca măcar o parte din aceste obiecte să nu le fi fost livrate în urma unor achiziții, ci a unor comenzi, având mai degrabă conotațiile unor confiscări. În măsura în care această ipoteză și-ar dovedi plauzibilitatea, ar rezulta de aici că sentința Tribunalului a confiscat Ceaușeștilor în mod legal ceea ce ei își apropiaseră pe o cale ilegală.

O ceață comparabilă, care i-a obligat pe executorii verdictului să înainteze pe bâjbâite, înconjura distincția dintre bunurile care se aflau în posesia perechii și cele acordate lor în folosință exclusivă. Absolut ilegală, această ultimă categorie de bunuri nu avea alte limite în afara celor trasate de modestia sau de cupiditatea dictatorilor. La dispoziția lor fuseseră puse, de pildă, strada Molière, unde locuiau, care a fost integral evacuată, cele mai somptuoase castele și palate, care aparținuseră altădată familiei regale, inclusiv monumentele istorice, reședințe rezervate în fiecare din cele patruzeci de județe, totdeauna pregătite să-i primească, helicoptere speciale, inclusiv cel la bordul căruia au fugit în decembrie 1989 etc. Această categorie vastă nu conținea doar bunuri existente deja, ci și bunuri produse special pentru ei, la comandă - de pildă complexul maritim Neptun sau fastuosul club de odihnă edificat în fața locuinței lor, pe malul lacului Floreasca, unde fusese altădată un ștrand public.

Orice proprietate este definită, între alte coordonate, de limitele obiectului său. Această definiție a posesiei nu poate fi transferată asupra obiectelor aflate la dispoziția cuplului de dictatori. Bunurile respective nu reprezentau, în termeni juridici, o proprietate, în sensul că nu puteau fi vândute sau lăsate moștenire, dar aceasta și pentru că întinderea lor nu avea limite determinate. Cu toate acestea, în termeni practici, faptul de a dispune de un obiect reprezintă o proprietate efectivă, deși incompletă, în sensul că ea exclude orice alt acces la utilizarea respectivului obiect. Datorită acestui privilegiu exclusiv și practic nelimitat, perechea exersa în fapt o proprietate monopolistă, dar incompletă, asupra întregului avut național. Pe termen lung, exproprierea vechilor clase posesoare nu fusese înlocuită de o proprietate socială neobosit proclamată, ci de proprietatea privată, nelimitată, incompletă și clandestină a unei singure perechi. Dată fiind această stare de fapt, sentința nu ar fi trebuit să confiște numai bunurile care se aflau în proprietatea formală a Ceaușeștilor, ci totodată bunurile puse la dispoziția lor.

Perechea își convertise puterea politică abuzivă în abuz economic. Instinctul lor țărănesc acaparator făcuse din cei doi cea mai bogată familie din țară. Această acumulare nesătulă nu se opunea doar temeiurilor juridice ale ordinii sociale, ci și principiului doctrinar crucial presupus să confere regimului legitimitatea sa istorică. Ceea ce dictaturile staliniste numeau "socialism" ar fi trebuit să pună în cele din urmă în act eterna aspirație umană către justiție socială. În viziunea "părinților fondatori", socialismul, condus către acest țel de necesitatea istorică, trebuia să suprimă abisul ce despărțea marea majoritate săracă de minoritatea bogată, grație nu dispariției, ci lichidării claselor posesoare. Cumulând toate acele bunuri, Ceaușeștii, în loc să abolească opoziția dintre bogați și săraci, deveneau agenții resurecției acesteia. Licitația expune pentru prima dată

un secret păstrat cu strășnicie. Prin însușirea atâtor bogății, perechea trădase esența însăși a ideologiei pe care pretindea că o încarnează. Faptul divers care are loc în aceste zile în mausoleu și la Bacău încheie un ocol istoric bizar, care readuce în actualitate vechiul slogan al lui Marx, "exproprierea expropriatorilor", deoarece confiscarea bunurilor acaparate de cei doi dictatori semnifică exproprierea lor de o bogăție pe care o expropriaseră la rândul lor.

În sfârșit, acest epilog tardiv readuce la ordinea zilei mecanismul obscur, activ în orice dictatură, pe care moștenitorii lui Stalin îl desemnau cu expresia "cultul personalității". Așa cum o dovedește experiența românească a dictaturii în pereche, dincolo de cele două repere evidente - personificare excesivă a unei puteri operând mai presus de legi și un obsesiv ritual legitimant - acestui mecanism i se poate adăuga un al treilea reper, care este substanța sa economică.

*

Episodul sugerează căi de explorare a unor noi ipoteze privitoare la natura regimului Ceaușescu în perioada decăderii sale. Faptul divers în discuție este așadar de două ori actual: pe de o parte pentru că are loc chiar astăzi, și pe de alta pentru că el se leagă de cea mai arzătoare sarcină a societății noastre aflate în tranziție - cea de a înțelege mai bine trecutul nostru recent, pentru a ne elibera de rezistențele lui vestigii.

Traducere de Ioana Both